

Oppdragsgiver
Veidekke AS

Rapporttype
Tilstandsrapport

CORT PIILSMAUET 12 – NORDNES

TILSTANDSANALYSE

INNHold

1. INNLEDNING

- 1.1 Grunnlag
- 1.2 Oppdragsomfang
- 1.3 Dokumentasjon
- 1.4 Opplysninger om eiendom
- 1.5 Bygningshistorie og oversikt over endringer/om- og utbygginger
- 1.6 Historiske kart

2. KULTURMINNEDOKUMENTASJON

- 2.1 Område og områdehistorikk
- 2.2 Historie om bebyggelsen

3. BYGNINGSTEKNISK TILSTAND

- 3.1 Grunn og fundamenter
  - 3.1.1 Byggegrunn
  - 3.1.2 Fundamenter
  - 3.1.3 Drenering
- 3.2 Bærende konstruksjoner
  - 3.2.1 Vertikal bæring
  - 3.2.2 Takkonstruksjoner
  - 3.2.3 Gulvkonstruksjoner
- 3.3 Yttervegger
  - 3.3.1 Fasader
  - 3.3.2 Vinduer og ytterdører
- 3.4 Yttertak
  - 3.4.1 Taktekking
  - 3.4.2 Takvinduer
  - 3.4.3 Takrenner

4. VVS – TEKNISK TILSTAND

- 4.1 Generelt

5. ELEKTROTEKNISK TILSTAND

- 5.1 Generelt

6. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

- 6.1 Tilstand
- 6.2 Konklusjon
- 6.3 Løsninger

1. INNLEDNING

1.1 Grunnlag

Tegninger

Historisk bygningsdokumentasjon

1.2 Oppdragsomfang

Utmark v/Gamle3Hus AS har fått i oppdrag av Veidekke AS å utarbeide en antikvarisk- /tilstandsrapport for Cort Piilsmauet 12 gnr/bnr 165/257. Rapporten utføres på nivå 1 i henhold til definisjon i NS 3424.

Tilstandsgrad 0-3 er benyttet med følgende betydning:

TG 0: Ingen symptomer	Ingen nødvendige tiltak
TG 1: Svake symptomer	Ordinært vedlikehold tilstrekkelig
TG 2: Middels kraftige symptomer	Moderate utbedringer nødvendig
TG 3: Kraftige symptomer	Store utbedringer nødvendig

Originale bygningskonstruksjoner er identifisert i henhold til NS 3423. Under anbefalte tiltak har vi lagt til grunn at deler av ovennevnte konstruksjoner bør eksponeres i bygning etter rehabilitering.

1.3 Dokumentasjon

Dokumentasjon baseres på visuelle observasjoner. Bygget er fotografert for dokumentasjon av både intakte og defekte utvendige og innvendige bygningsdeler og konstruksjoner. Bygget er oppmålt ved hjelp av lasermåler og gamle tegninger.

1.4 Opplysninger om eiendom

Adresse: Cort Piilsmauet 12, gnr 165 bnr 257

Byggegrunn: Automatisk fredet grunn, tomteareal 259,2 m².

Byggeår: Bakbygning oppført i en etasje i 1895.

Nåværende eier: Hjemmel til eiendomsrett - Bergen Kommune

Nåværende funksjon: Lager/ bygget står tomt

Planstatus: Eiendommen omfattes av reguleringsplan nr. 4910000 BERGENHUS.

KLOSTERET/STRANDGATEN, stadfestet 24.03.1982, regulert til Antikvarisk, ulike formål, tiltaket ligger innenfor spesialområde bevaring.

KDP Sentrum: boligområde innenfor spesialområde bevaring.

KPA: Sentrumsformål, S1.

Hensynssoner: Kulturmiljø, Senter-Sentrum og Sandviken, bevaring kulturmiljø, jf § 27.3.5

Båndlegging, båndlagt etter lov om kulturminner, jf. § 27.4.3. Bygning registrert som Annen forretningsbygning, med Varehandel, reparasjon av motorvogner. Automatisk fredet grunn.

1.5 Bygningshistorie og oversikt over endringer/om- og utbygginger

2017 4/9 – Cort Piilsmauet 12, befaring ved Veidekke Entreprenør AS, miljøkartlegging før rivning.

2013 4/3 – Cort Piilsmauet 4B: Anbefaling om arkeologisk forundersøkelse ved maskinell sjakting, i forbindelse med etablering av nybygg, tiltakshaver Nils Sæthre.

1964 5/8 – Brann i området: Hovedhuset/forhuset i Cort Piilsmauet 12 (eid av Hardanger Sunnhordlanske D/S, med lager og overnattingslokale for sine sjåførere) og Strandgaten 82-84 samt bakbygningen til Strandgaten 80 brenner, flere bygg er involvert i brannen. Foto viser husene før og etter brann. Brev av 9/9 1964 viser til åstedsbefaring gjennomført av bygningsrådet og at en reparasjon av frembygningen vil bli som hovedbygging, det står videre at bygningsrådet 'kan forlange de brannskadde bygninger fjernet'. Ruinene etter frembygningen i Cort Piil er antatt revet. Bakbygningen står i dag.

Brann i taket på Cort Piilsmauet 12

1964 3/12 – Avholdt kartforretning.

1964 3/12 – Rodebetegnelsen 7.ode nr.29 a utgår av matrikkelen. Betegnelsen Cort Piilsmuuet nr.12 beholdes.

1918 – Ombygging/ending av hovedbygning og bakbygning. Skillevegg i 2.etg fjernes, himling i den ene delen heves, pipe med grue rives og en 9" loddpipe oppføres på samme sted. I verkstedet oppsettes en snekkerovn og hele 2.etg. skal benyttes som snekkerverksted, se tegning. Det ble også søkt om å bygge hestestall bak kjelleren, dette ble av avvist etter uttalelse fra helserådet.

1910 - Våningshus m/ forretningslokaler

1895 28/3 – Oppføring av en 1-etasjes verkstedbygning med smie og skorstein. Tak oppført som 'halvtak' med fall mot øst. Utedo antatt flyttet til nåværende plassering, se tegninger.

1869 4/6 – Utvidelse av glasstak over atelier for daværende beboer fotograf Berent Jørgensen. Daværende huseier var sannsynligvis Glassmester Lars Christopher Nordgreen (død 1916)

1830 26/2 – Cort Piilsmuuet rammet av storbrann. Brannen rammet området fra Holbergsallmenning til Corps de Garde på Klosteret og 119 bygninger brant ned. I 1840-årene kom en bygningslov som bl.a. sa at bygninger skulle bygges i mur eller forblendes med mur eller annet materiale.

1771,1756,1702,1686,1660,1623,1589, 1489 – Cort Piilsmuuet rammet av storbrann.

1107 – 1110 – Munkeliv kloster ble reist.

1100-tallet – Kirken ved klosteret antatt påbegynt før 1123, Cort Piilsmuuet har sannsynligvis fungert som veifar i forbindelse med kirken og klosteret.

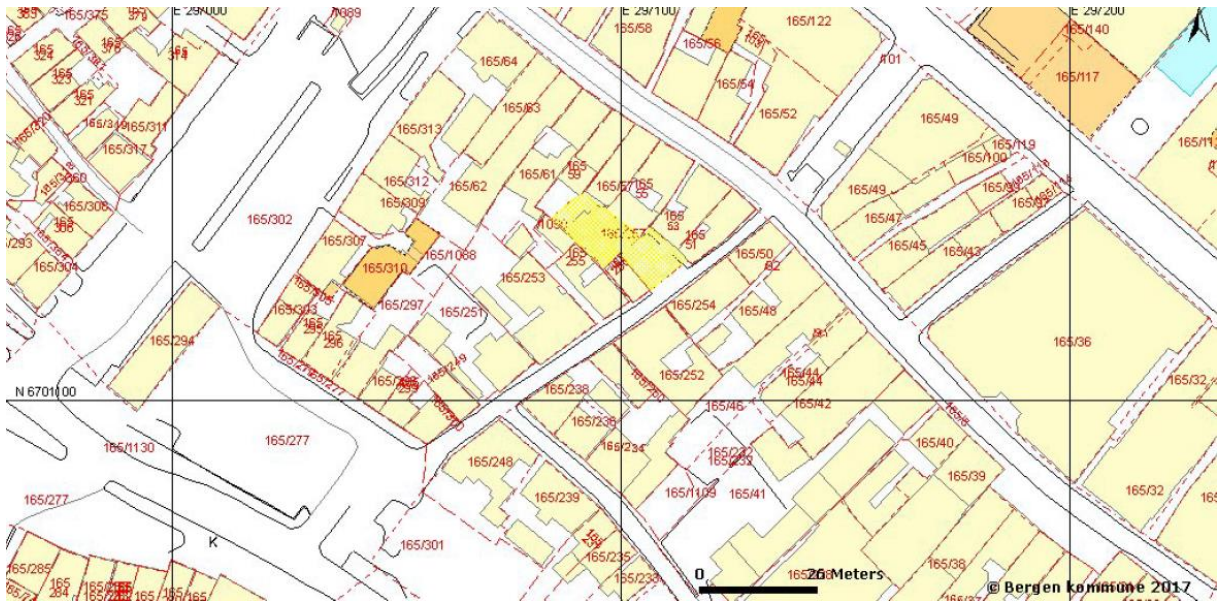
Krysshvelvkjeller

Under befarings og av eldre tegninger kom en flott krysshvelvkjeller til syne. Denne er «bygget inn i» bygningsmassen. Vi antar at denne krysshvelvkjelleren er fra 1600 – tallet og dermed automatisk fredet. Slike hvelvkjellere finnes flere av i dette område og er på samme måte innbygget i et annet bygg. Vi antar at mange av disse hvelvkjellerne var frittstående og senere bygget inn i nyere hus da disse ble bygget. Av kjellerne i nærheten kan nevnes Strandgaten 80 og Strandgaten 86. Hvelvkjellerne som er bygget branntrygge ble brukt til oppbevaring av finere/ dyrere varer som skulle bevares i en eventuell brann.

Hvelvkjelleren i Cort Piilsmau 12 er bygget av gråstein og tegl i åpninger, utmurte hjørner og gratbuer. Selve teglsteinen som er brukt har dimensjoner som var vanlig på 1600 – tallet og oppover. Det er mest innslag av gul tegl som ifølge middelalderarkeolog Ole Egil Eide tyder på denne alderen.

Det antas/ meget sannsynlig at gulvet er brosteinsbelagt og i fiskebensmønster. Dette kan dokumenteres når område vi har avdekket vaskes med såpe og vann. Slike hvelvkjellere vitner om stor forståelse av statiske krefter og godt håndverk. I «vår» hvelvkjeller er hjørner utmurt for å tåle mer press/ krefter fra gratbuene som er størst her.

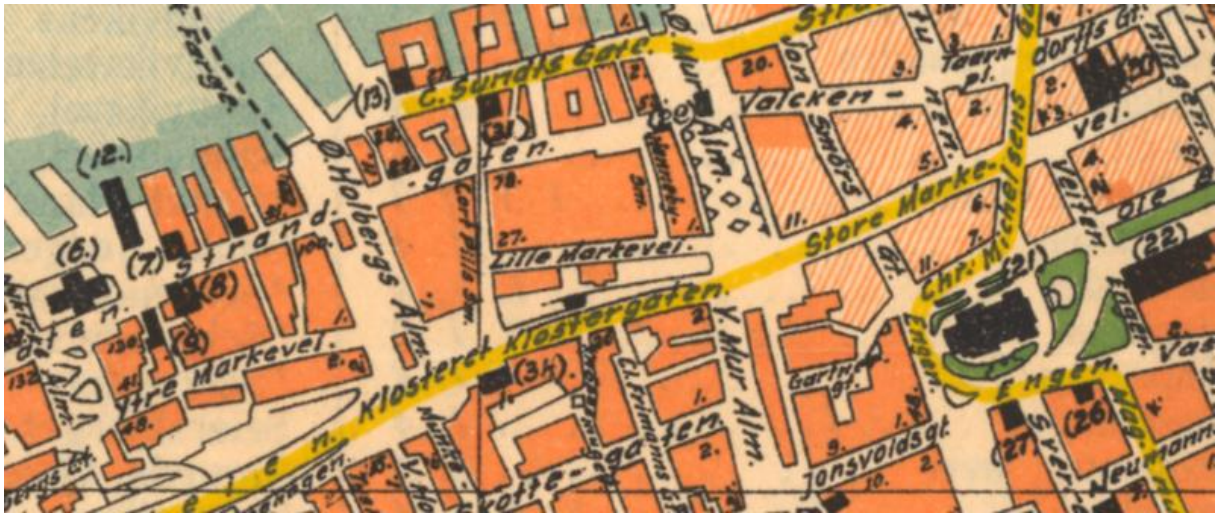
1.6 Historiske kart

Bildet over: Kart fra 2017, Cort Piilsmuet 12 er markert med gul farge

Bildet over: Flyfoto fra 1951, viser bl.a. Klosteret og Cort Piilsmuet

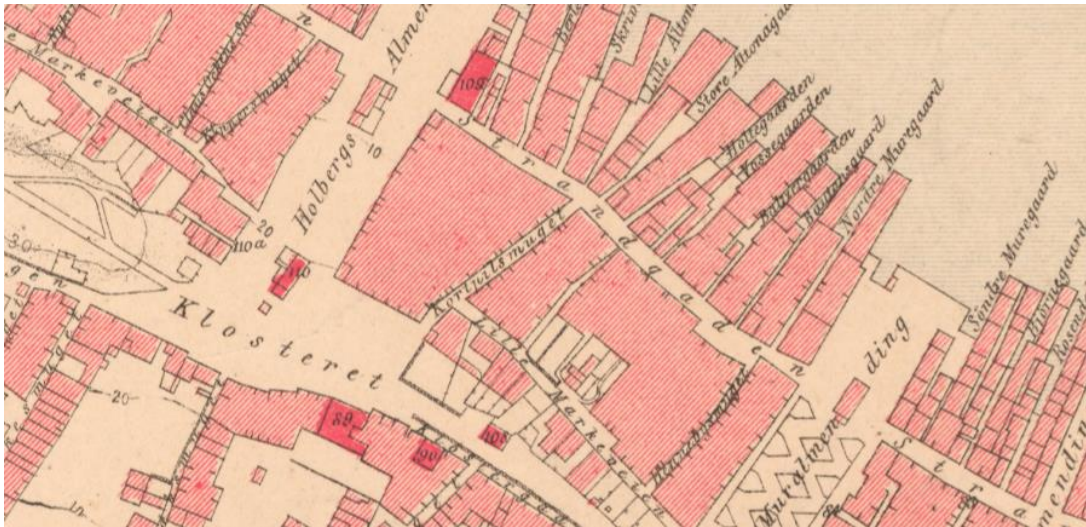
Bildet over: Kart fra 1940

Bildet over: Kart fra 1910

Bildet over: Eiendomskart for Bergen pr.1888 som viser tomter og tomtegrenser (supplert med eldre og nyere kart)

Bildet over: Kart fra 1883

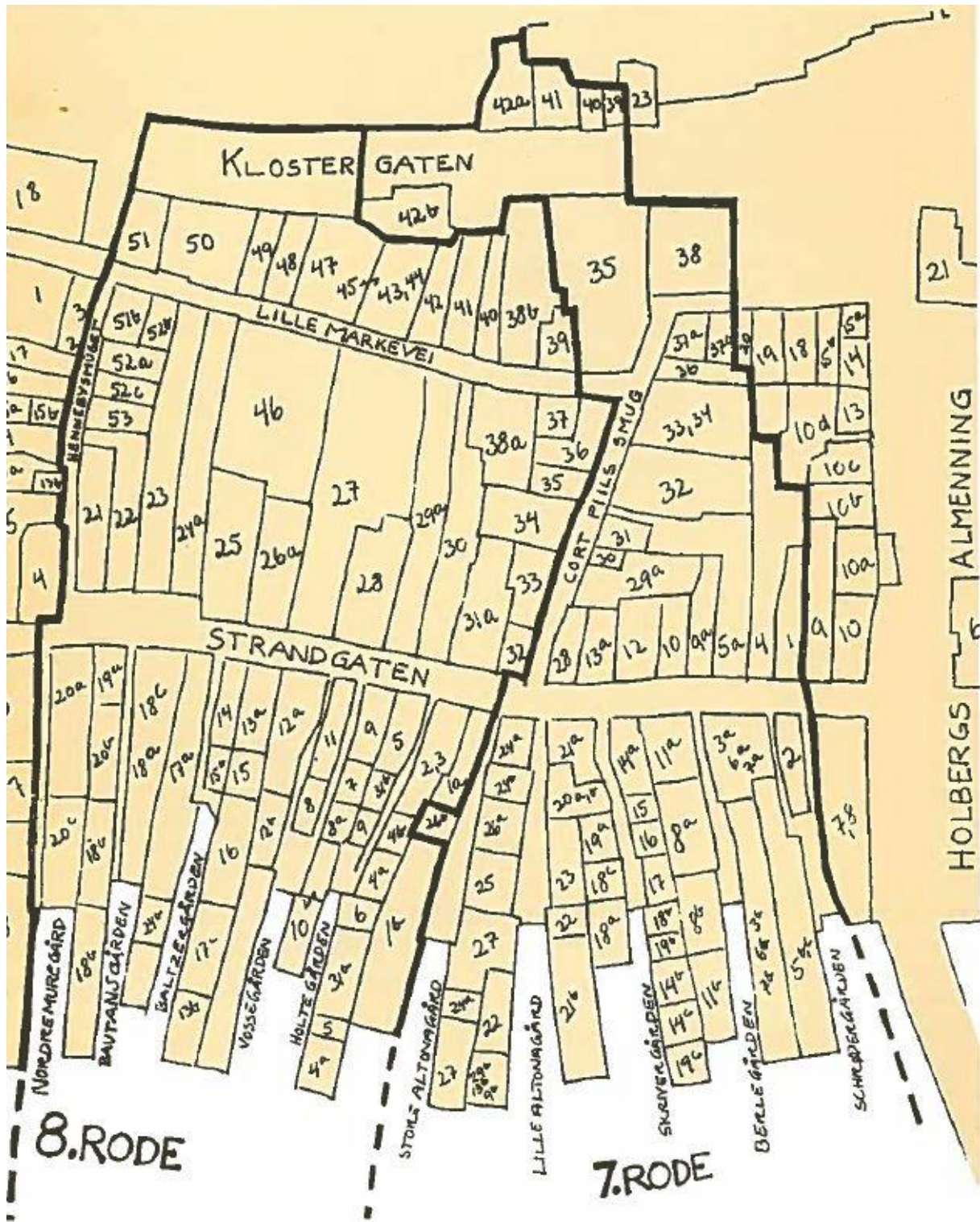

Bildet over: Kart fra 1780

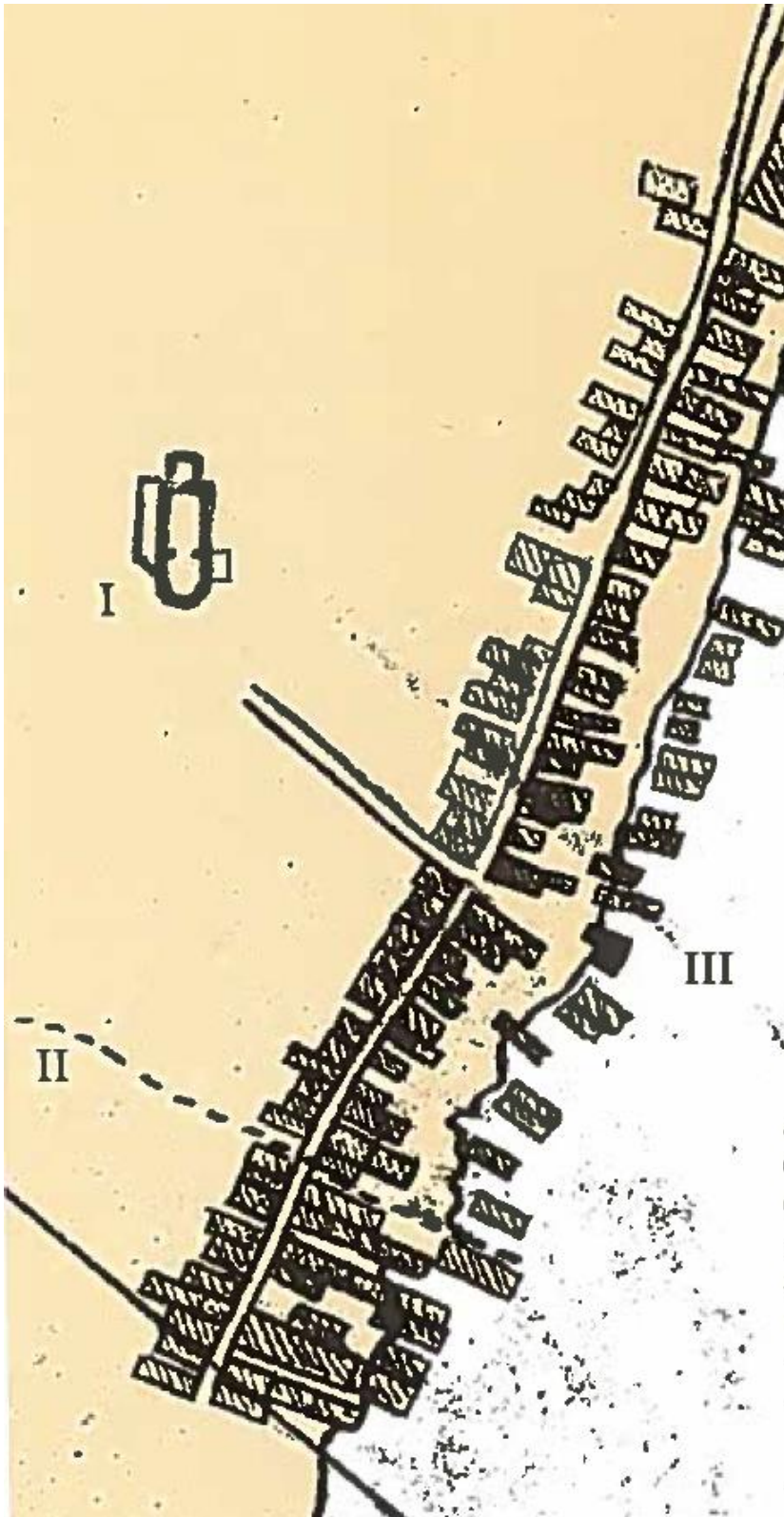

Bildet over: Kart fra 1750

Rodekart slik bebyggelsen framstod før 1880

Bildet over: Omtrentlig kart over Nordnes ved utgangen av senmiddelalderen

2. KULTURMINNEDOKUMENTASJON

2.1 Området og områdehistorikk

Cort Piilsmauet 12/ Rode 7, hus nr. 29a strekker seg fra Klosteret (Munkeliv Kloster) ved Corps de Garde ned til Strandgaten til området tidligere kalt Stranden. Gateløpet er brosteinsbelagt (Stein fra Årdal som har ligget der i over 100 år) og veifaret daterer tilbake til middelalderen. Bygningstiljøet er preget av gamle trehus delvis med murforblendede fasader oppført etter en storbrann i 1830.

Smuget er oppkalt etter Rådmann (1580-årene til ca 1600) og tidligere hanseatisk kjøpmann Cort Piil som slo seg ned på 'Stranden'.

Navnet er blitt skrevet på mange måter gjennom historien: Cort Piils Smug (1800-tallet), Kortpiilsmuget (mellomperiode), Cort Piils Smug (1906) (også Korpil-, Korpel-, Koppel-)

Det antas at smuget i middelalderen fungerte som et veifar fra Munkeliv Kloster til klosterbryggen ved Vågen.

Munkeliv kloster daterer tilbake til tidlig 1100-tall (antageligvis en tid før 1123) og var et benediktinerkloster lokalisert på plassen som nå heter Klosteret. I tilknytning til klosteret sto Mikaelkirken, og i denne kirken har man kunnet ettervise de eldste norske hvelvene, krypthvelvene. Det fantes sannsynligvis også gjestehus, sykestuer o.l. i tilknytning til klosteret.

Kirken brant i 1455 og ble gjenreist med funksjon som domkirke fram til omtrent 1536.

Munkeliv klostets eiendom strekte seg fra Murallmenningen og til Nordnespynten, og inkluderte også vestsiden med Sydnes. Dette var, i middelalderen, kanskje Norges rikeste kloster. På slutten av 1300-tallet gikk det sannsynligvis dårligere med økonomien og klosteret leide ut tomter ved vågen. Det var imidlertid ikke før på 1620-tallet og utover at utbyggingen på Nordnes virkelig økte. Kjøpmenn, håndverkere, sjøfolk og arbeidsfolk slo seg ned, og Nordnes ble byens mest ekspansive bydel. Klosterbygningene brente ned i 1536 etter å ha fungert som domkirke og bispegård fra 1531 da Munkeliv ble nedlagt som kloster.

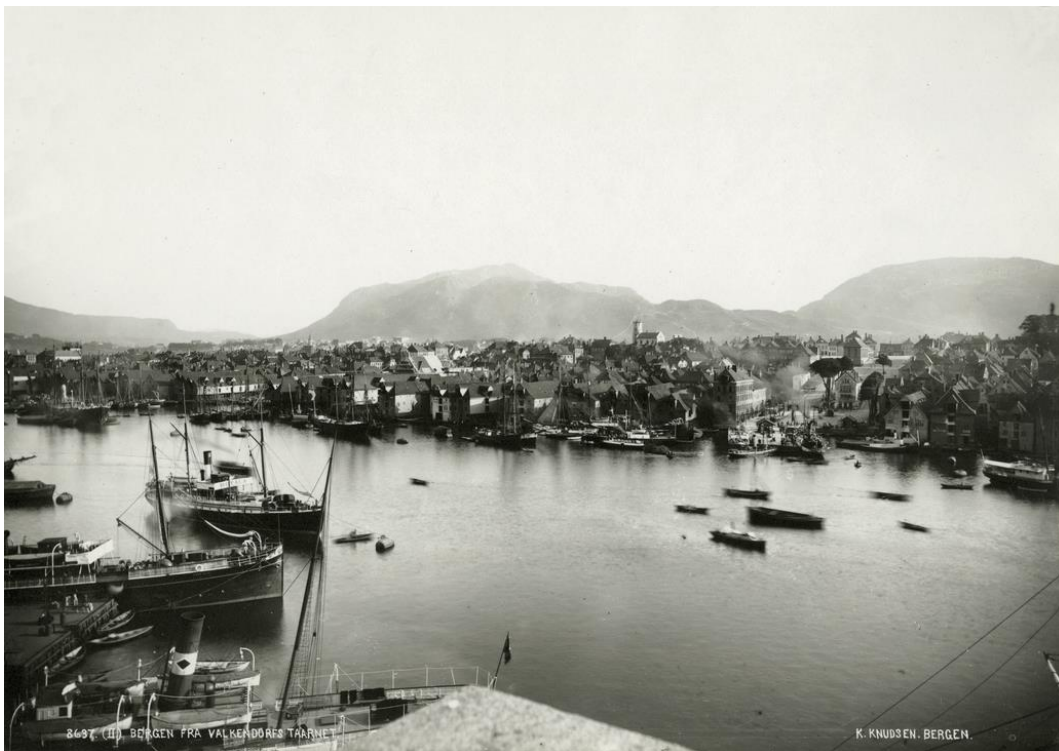
Altonagården, *Store og Lille*, var et gårdskompleks lokalisert mellom Murallmenningen og Holbergsallmenningen. Den gamle rodegrensen mellom 7. og 8. rode gikk mellom de to gårdene. I 1614 er gården omtalt som Altenaa, navnet ble i 1625 også brukt om en bekk som rant fra Klosteret ned langs Cort Piilsmuget. Gården brant ned i 1901, og Altonakjelleren som nå er en del av Hotel Augustin, hørte til denne gården.

Borgerskolen (senere Laading skole) lå i Cort Piilsmauet fra 1830-1871, da den ble flyttet til Klosteret.

Bildet høyre: Amalie Skrams fødehus i Cort Piilsmuet

Bildet venstre: Cort Piilsmuet tidlig 1900-tall

Bildet over: Foto av Vågen fra siste del av 1800-tallet

2.2 Historie om bebyggelsen i Cort Piilsmauet 12

Eiendommen Cort Piilsmauet 12, tidligere også med betegnelsen Rode 7, hus nr. 29a, besto tidligere av to bygg, et bolighus med fasade mot Cort Piilsmauet og en verkstedbygning i bakkant. Hovedhuset antas å være bygget før 1830, mens verkstedbygningen ble oppført først i 1895, i første omgang som en 1-etasjes verkstedbygning. Hovedhuset ble rammet av brann i 1964, og ruinene etter dette er antatt revet. Bakbygningen står fortsatt. Denne er oppført som trekonstruksjon med natursteinsmur og med skorstein.

Eksisterende hvelvkjeller står som en del av bestående bakbygning. Oppført med teglstein i ca 4cm tykkelse kan den antas å datere tilbake til 1600-tallet, eller senere tid (ref. middelalderarkeolog Ole Egil Eide). Den antas å være bygget som et regulært ribbeløst krysshvelv med kvadratisk travé og med toppunkt i samme høyde som skjoldbuenes toppunkt. (Hvelvet må under konstruksjon ha vært forskalt i sin helhet før ribbene så har blitt fjernet.) Det ble i 1918 søkt om å bygge hestestall i tilknytning til kjeller. Søknad ble avvist.

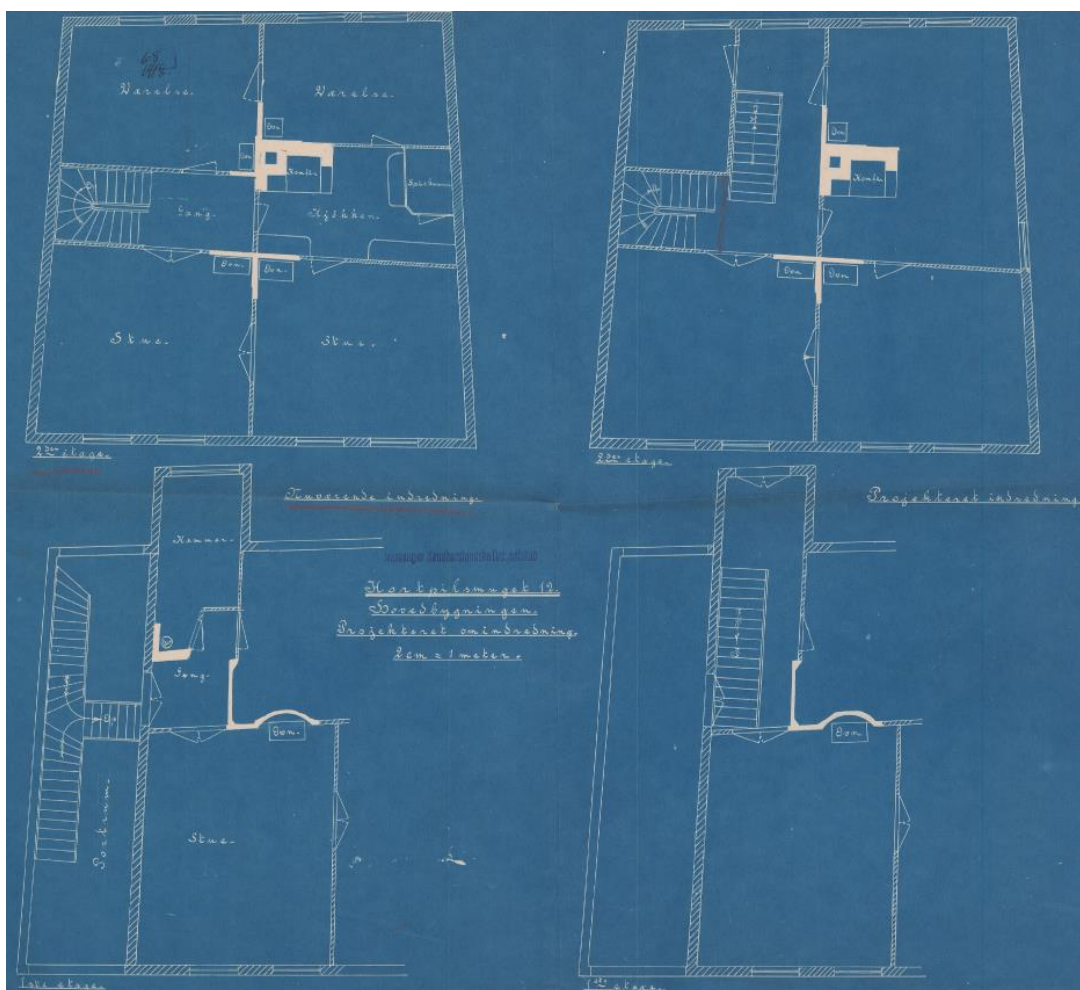
Det er i ettertid satt opp et skur over uteplassen øst for bakbygningen, oppført med stolper og bjelker i tre, med blikktak.

Hvelvkjeller er ut i fra sin alder og konstruksjon automatisk fredet.

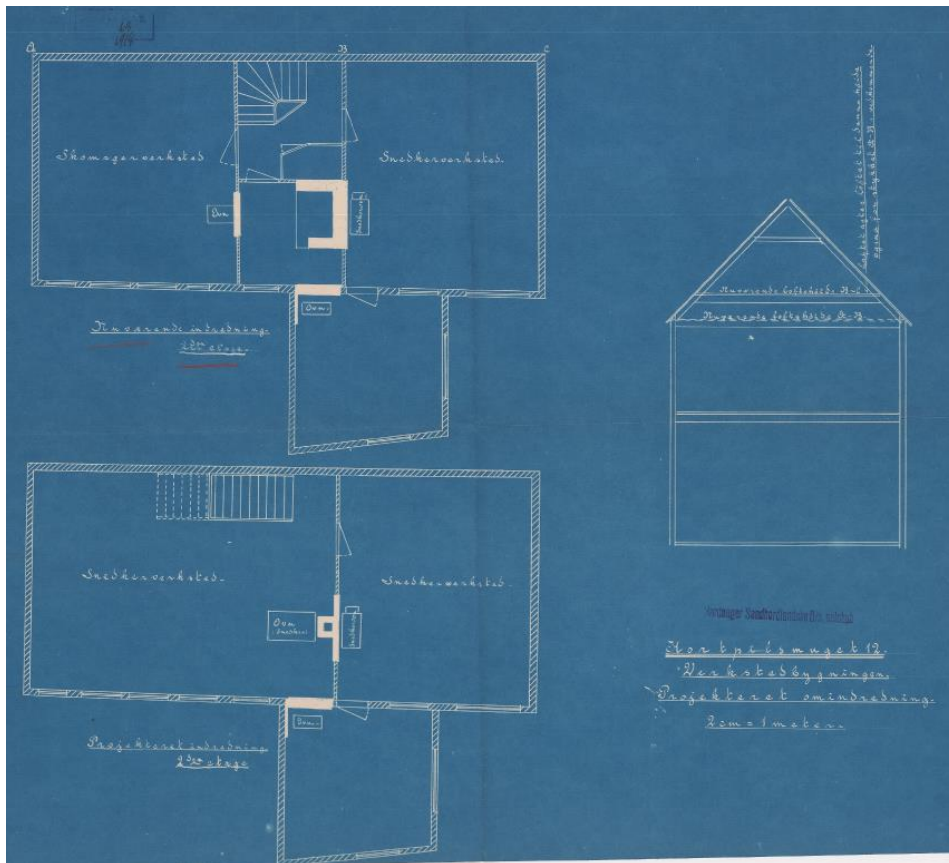
Befaring med professor Henrik Von Achen, 13.12.2017 bekrefter middelalderarkeolog Ole Egil Eide sin aldersbestemmelse av krysshvelvkjeller. Det er pr 13.12.2017 ikke kommet opplysninger fra branntakster vedr hvelvkjeller fra Statsarkivet. De jobber videre med å finne frem opplysninger om denne. Rapporten vil bli revidert dersom det kommer nye relevante opplysninger.

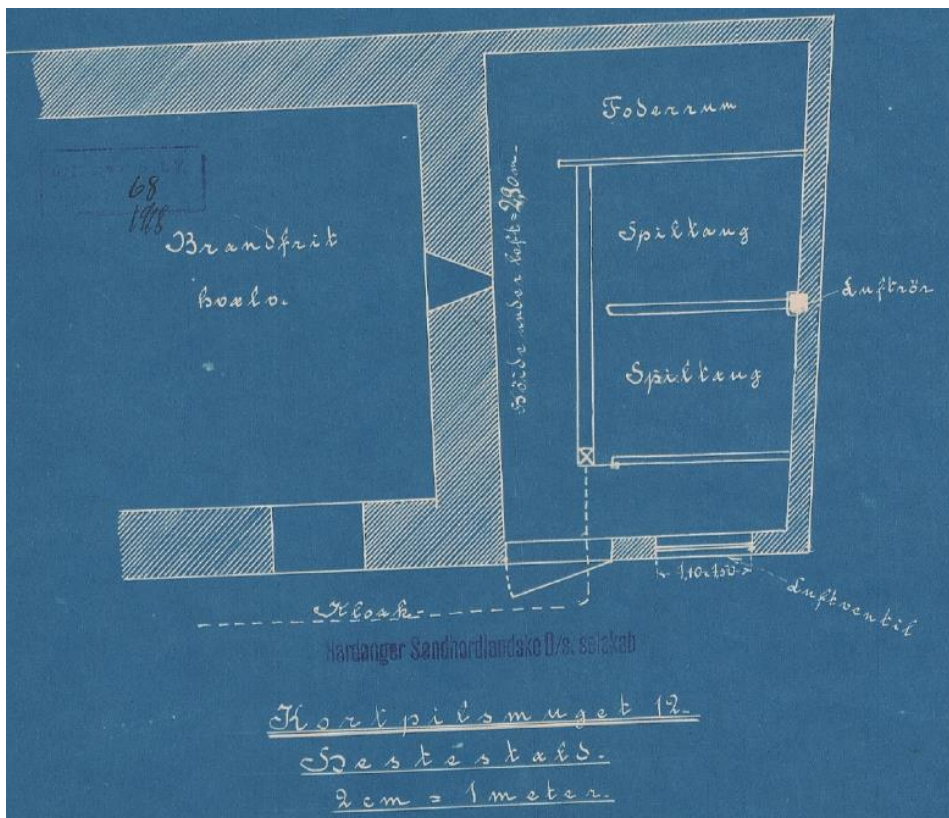
Bildet over: Situationskart 1918

Bildet over: Søknadstegninger for ombygging av hovedhuset 1918

Bildet over: Søknadstegninger for ombygging av bakbygningen 1918

Bildet over: Søknadstegninger for bygging av stall, 1918

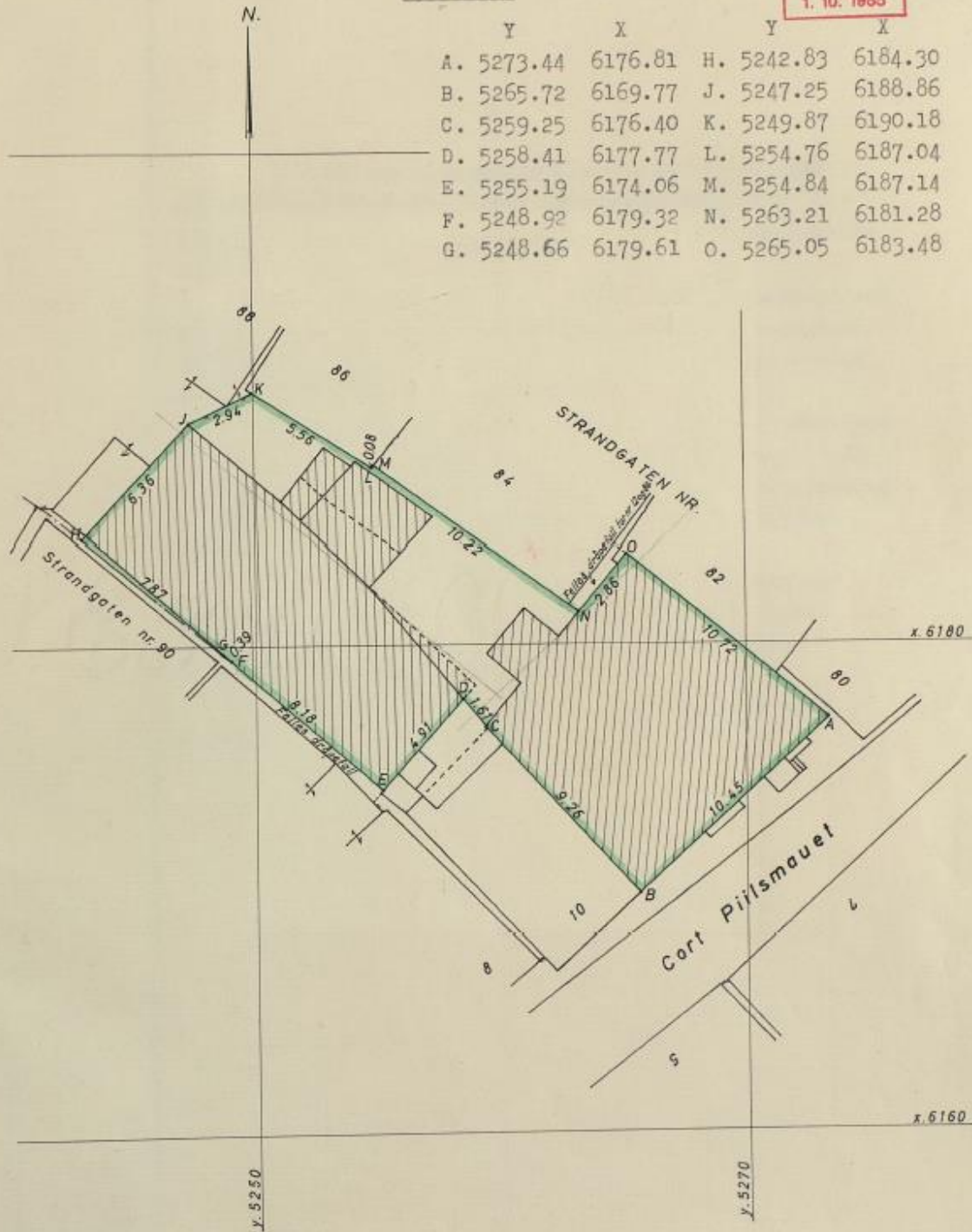
CORT PIILSMAUET NR.12

NY BETEGNELSE:
GNR. 165 BNR. 257

M = 1:200

1. 10. 1985

	Y	X	Y	X	
A.	5273.44	6176.81	H.	5242.83	6184.30
B.	5265.72	6169.77	J.	5247.25	6188.86
C.	5259.25	6176.40	K.	5249.87	6190.18
D.	5258.41	6177.77	L.	5254.76	6187.04
E.	5255.19	6174.06	M.	5254.84	6187.14
F.	5248.92	6179.32	N.	5263.21	6181.28
G.	5248.66	6179.61	O.	5265.05	6183.48

Kort	154.083
B b	3/77
Sig	0 F

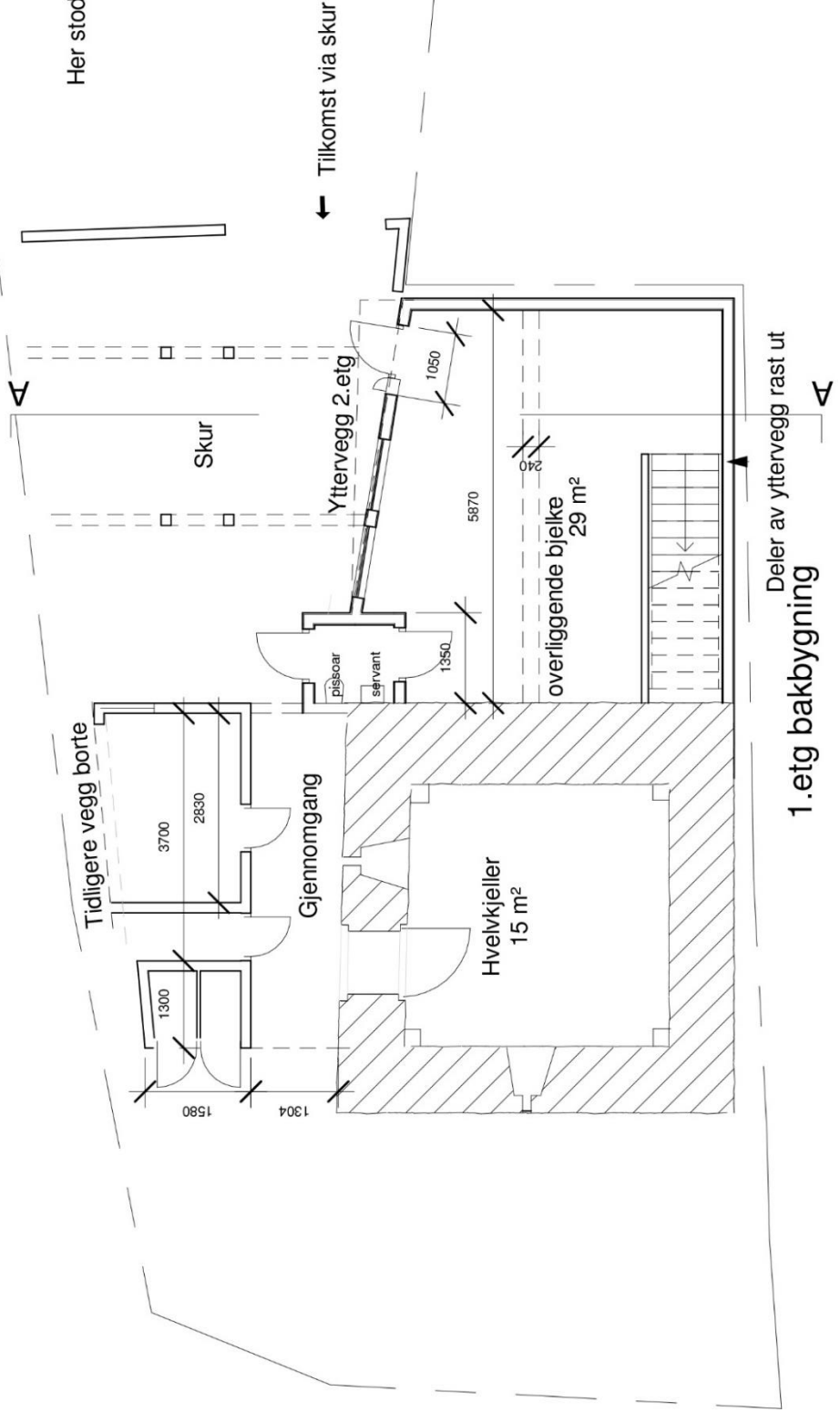
Bildet over: Kartforretning 1964

Eiendomsgrense

Her stod hovedhuset som bre revet rundt 1964

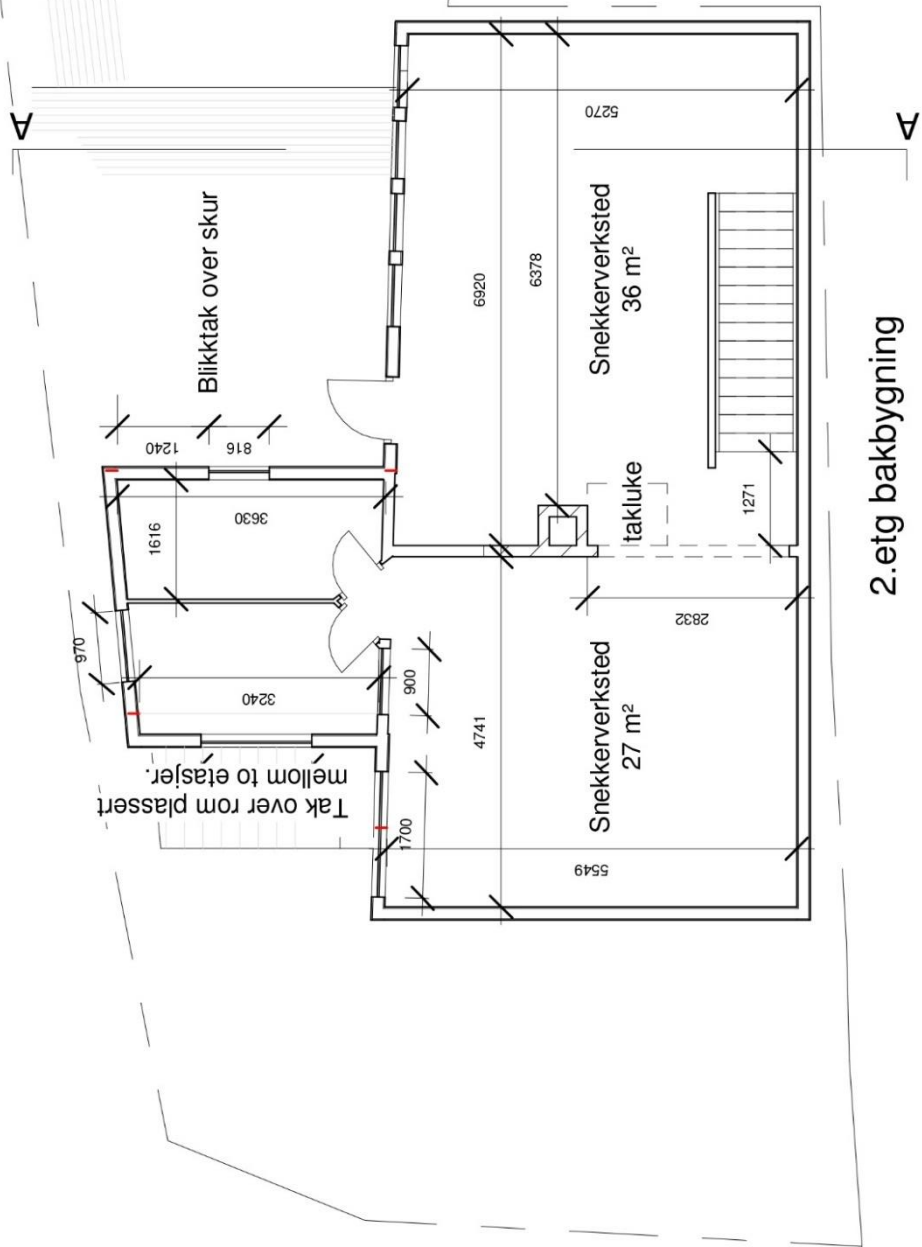
Cort Pilsmauet

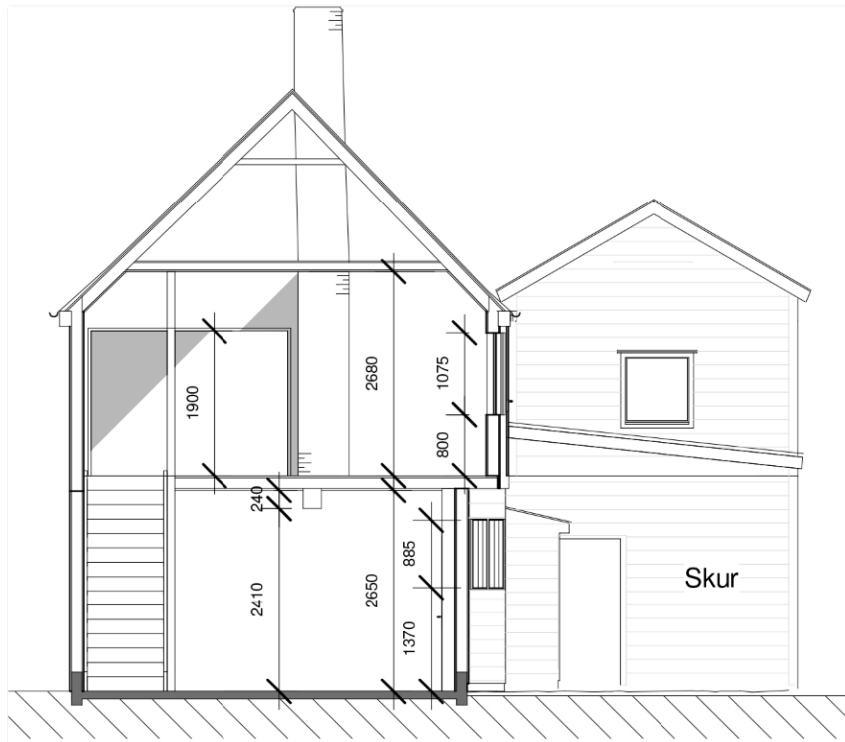
Eiendomsgrense

Cort Pilsmauet

Her stod hovedhuset som bre revet rundt 1964

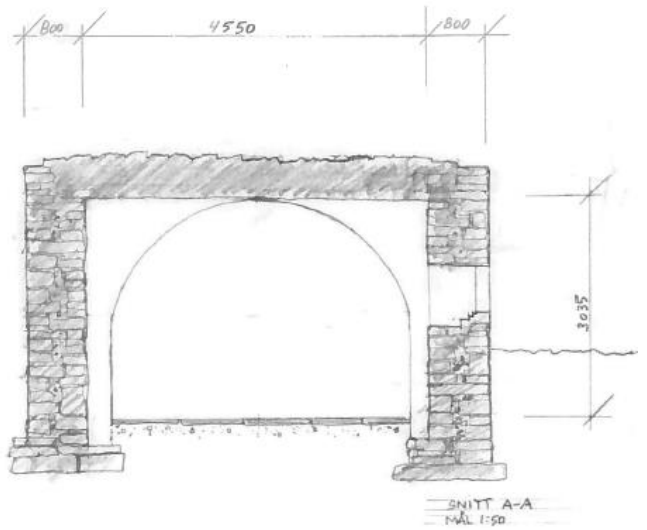
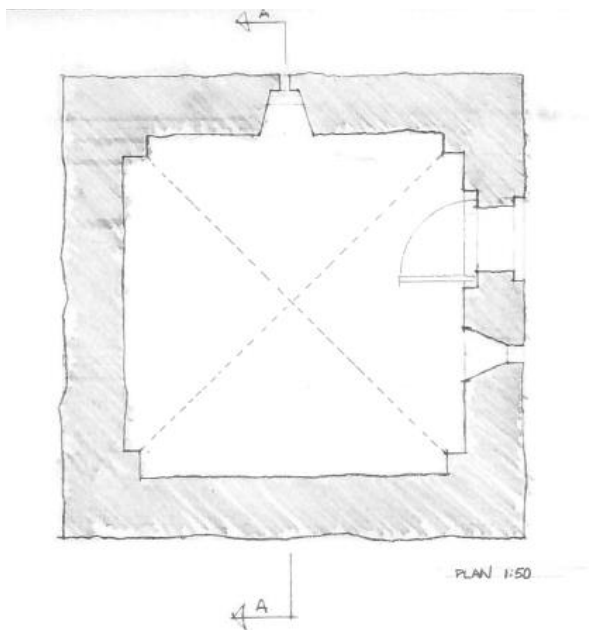

2. etg bakbygning

Snitt A-A

Overliggende håndtegninger og DAK-tegninger viser bebyggelsen slik den framstår i dag. Målestokk ca 1:100

3. BYGNINGSTEKNISK TILSTAND

3.1 Grunn og fundamenter

3.1.1 Byggegrunn

Grus/ steinmasser iblandet humus

3.1.2 Fundamenter

Bakbygning antas fundamentert på grus/ steinmasser iblandet humus, (brannrester). Ringmur i betong.TG: 1

Hvelvkjeller antas fundamentert på grus/ steinmasser iblandet humus. Gråsteinsfundament, tosidig gråsteinsmur: Ikke synlig, antar TG: 1

Bildet over: grunnforhold ved inngang til kjeller

3.1.3 Drenering

Det antas til dels dårlig drenering av grunn, kan forbedres. Avløp fra tak føres direkte på terreng. Masseutskifting ved yttervegg hvelvkjeller til drenerende masser anbefales stekt for å hindre vanninnsig i kjeller. Paller på gulvet kan tyde på at dette er et problem.

Terreng mot nordvest kan senkes, ca 60cm – 80cm, rådfør Riksantikvar region vest. Dette kan bedre vanninntrengning og at hvelvbygningen kommer mer frem.

3.2 Bærende konstruksjoner

3.2.1 Vertikal bæring

Bakbygninger

Yttervegg bakbygning oppført med stolper 140x130mm med cc 1047mm med tapp til toppsvill, toppsvill 140x140mm med tapp til gulvbjelke og stolpe 2.etg satt på gulvbjelke. Innvendig stående panel. Deler av ytterveggen mot sørvest har rast ut trolig grunnet råteskader.

Yttervegg sørvest TG: 3

Yttervegg nordvest, 2. et: TG: 2

Yttervegg sørvest: TG: 2

Yttervegg sørøst: TG: 2

Hvelvkjeller

Yttervegger hvelvkjeller er oppført i tosidig gråsteinsmur med teglstein rundt åpninger og innside utmurte hjørner. Utført med bindemiddel av kalk og fyll av stein/ grus ifølge Henrik von Achen, professor og museumsdirektør Universitetet i Bergen.

Utvendig slemmet og kalket.

Yttervegg sørvest (dråpefall): TG: 2/3 Lekkasje fra tak (defekt renne) utgjør en trussel av konstruksjonen da kalkmørtel blir utvasket. Binding av stein kan/ er blitt svekket og utbedring må foretas. Lekkasje fra tak må stoppes umiddelbart for å hindre videre skade.

Yttervegg nordvest: TG: 1/ 2, Noe riss, sannsynlig kun i puss/ slemming.

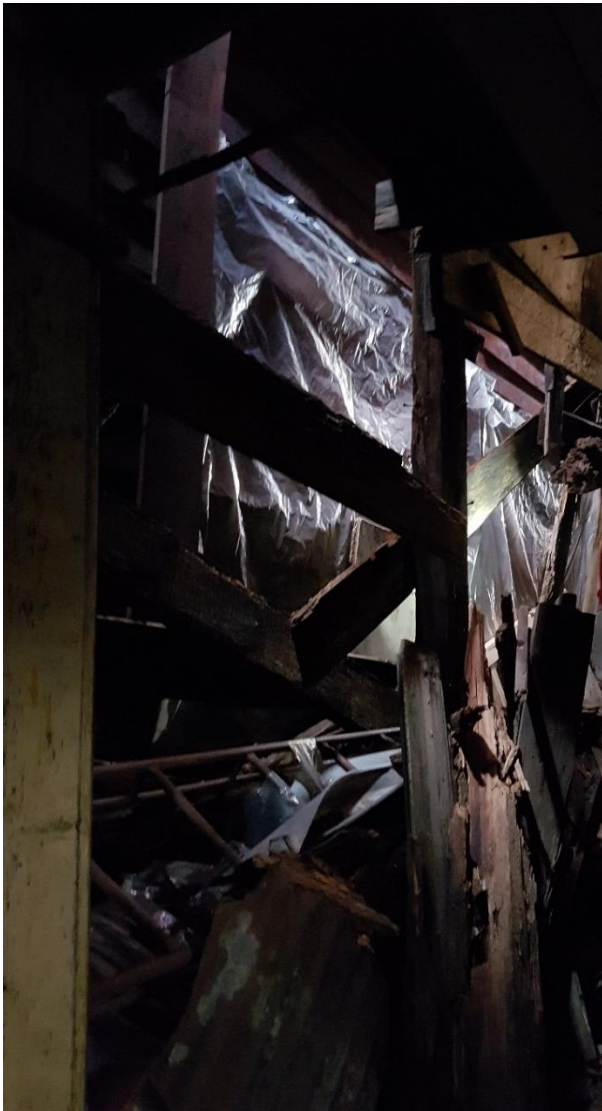
Yttervegg sørvest: TG 1/ 2, Frostsprengning av nedre dørromramming pga vanninntrengning nedre dørhengsel. Sår i slemming/puss rundt dør- og vindusåpning.

Yttervegg (innervegg nordvest): TG: 1

All reparasjon utføres må utføres i kalkbaserte produkter. Ifylling foretas kun med det som er benyttet tidligere,...gråstein og tegl.

Teglstein fra hvelv

Bildet over: utrust yttervegg 1.etg

Bildet over: utrast yttervegg 1.etg

Bildet over: Utside kjellervegg dråpefall, utvasket kalk pga vann fra renne

Bildet over: Overgang kjellervegg/trebygning

3.2.2 Takkonstruksjoner

Takkonstruksjon bakbygning oppført som valmet tak med sperr og hanebjelker. TG: 2

Takkonstruksjon hvelvkjeller oppført som krysshvelv av gråstein med utmurte hjørner i teglstein med ca. 4cm. tykkelse. (Typisk 1600 -tallstein ifølge Ole Egil Eide). TG: 2. Mindre riss og puss skader.

Dersom bakbygninger rives må hvelvkjeller sikres mot vanninntrengning.

Bildet over: Utmurt hjørne hvelvkjeller, blanding av rød og gul stein. Gul stein i flertall.

3.2.3 Gulvkonstruksjoner

Etasjeskille bakbygning trebjelkelag lagt med tapp og spor på stolper, gulvbord og takpanel. Drager 250x240mm. Deler av bjelkelag har rast ut med yttervegg, trolig grunnet råteskader.

TG:2/ 3

Gulv på grunn bakbygning: antatt 100-150mm betong.

Gulv på grunn hvelvkjeller: Brostein lagt i fiskebeinsmønster på sand/grus/ kalk. Det ligger paller på gulvet og det antas at dette er på grunn av vanninntrengning. Det er smurt *asfalt/tjære* (antatt, løste seg opp med rødsprit) på brosteinene/gulvet, sannsynligvis for å stoppe vann. Brostein i forskjellig størrelse men hovedsak smale formater.

TG: 2

3.3 Yttervegger

3.3.1 Fasader

Fasade bakbygning liggende kledning. Enkelfalset kledning 23 x 160mm i 1. et. og 23 x 200mm i 2. et. Innvendig trefiberplate 5mm på liggende panel 29 x 245mm og stående profilert panel (fas og halvstaff) i 1. og 2. et.

TG: 2

Fasade hvelvkjeller steinvegg pusset innvendig og delvis utvendig. TG: 2

3.3.2 Vinduer og ytterdører

Vinduer bakbygning daterer tilbake til ombygging i 1918, eller tidligere, ved søknad i 1918 ble det satt krav om trådglass i vinduer. Ytterdør daterer trolig tilbake til byggeår. Vinduer og dør er i dårlig stand. Se foto.

TG: 2/ 3

Vinduer/glugger i hvelvkjeller utført i tegl og pusset/ slemmet. Hvittet med kalk.

Bildet over: Vinduskarm 2.etg

3.4 Yttertak

3.4.1 Taktekking

Det er i nyere tid lagt blikktak på bakbygninger

TG: 2

Skorstein i dårlig forfatning

TG: 3

3.4.2 Takvinduer

Der eksisterer to stk lyssjakter i byggets nordvestre del, mellom himling og yttertak. Vinduer er borte i forbindelse med utskifting av lett tak, og blikktaket tetter utsparingene.

TG: -

Bildet over: lyssjakt tak

3.4.3 Takrenner

Takrenner og taknedløp er utført i sink. Hjørne sør har trakt. Mot dråpefall er renner helt ødelagt, vann renner på yttervegg hvelvhjeller. Vann inntrengning også på innside yttervegg hvelvkjeller.

TG: 2/ 3

4. VVS TEKNISK TILSTAND

4.1 Generelt

Der eksisterer to stk servanter og et stk pissoar i bygget, installasjoner er utdatert.

TG: 3

5. ELEKTROTEKNISK TILSTAND

5.1 Generelt

Anlegget er utdatert.

TG: 3

6. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

6.1 Tilstand

Bakbygningen er i svært dårlig stand og vil kreve totalombygging dersom den skal kunne tas i bruk. Hvelvkjeller er ut ifra alder automatisk fredet. Tilstanden på hvelvkjelleren er i nokså god stand men krever enkle strakstiltak for midlertidig sikring.

6.2 Konklusjon

Hvelvkjeller er fra 1600 – tallet og er automatisk fredet. I følge middelalder arkeolog Ole Egil Eide var det vanlig å benytte teglstein med høyde ca 4cm på 1600 – tallet i åpninger, utmurte hjørner og grat buer. Hvelvkjelleren kan fint inkorporeres i et nytt tiltak og bli et positivt og spennende innslag i ny bebyggelse.

Bakbygninger ansees av lite antikvarisk verdi, men kan allikevel fortelle om hvordan håndverksvirksomheten ble drevet.

6.3 Løsninger

Lekkasje fra renne over hvelvkjeller må umiddelbart utbedres i påvente av saksbehandling. Bergen kommune som eier bygningen har ansvar for at dette blir utført og at tiltaket blir sikret.

Hvelvkjeller må sikres ved eventuell rivning av bakbygninger. Dersom bygning over hvelvkjeller rives må midlertidig tak bygges over hvelvkjeller. Terrengnivå kan senkes, konferer og søk Riksantikvaren

Vest, Hordaland Fylkeskommune og Byantikvaren om dette. Det må også være tett dialog med disse aktørene i prosjektering- og utførelsesfase.

Det må kun benyttes kalkbaserte produkter med stein/ teglstein til utbedring. Prosjektering bør utføres for å finne om riss skader går dypere inn i konstruksjon og eventuelt finne utbedringsmetoder.

Masseutskifting til drenerende masser rundt yttervegger hvelvkjeller bør foretas.

Brosteinsbelagt gulv anbefales rensset. Metode og gjennomføring, hvilke stoff som er brukt må avklares av kompetent personell.

Kildehenvisning

- Kartverket
- Morgenavisen 6.august 1964
- Byarkivet
- Tor-Magnus Lien v/Bergen Byarkiv
- Årbok for universitetsmuseet i Bergen 2011
- Middelalderarkeolog Ole Egil Eide
- Historisk målebrev fra Bergen Kommune (27.november 2017)
- Bygningsanmeldelse fra 1918
- Bergenskartet
- Bergen Byleksikon
- Fylkesarkivet
- 'Forandringer' Geir Atle Ersland 1990
- 'Middelalderen bygger i stein' Hans-Emil Liden 1976
- Bygnings sjefens protokoll
- Korrespondanse mellom Bygningsrådet og Hardanger Sunnhordlanske D/S 1964
- Internkorrespondanse mellom Byggesak og Byantikvaren 2014
- Korrespondanse mellom Riksantikvaren og Nils Sæthre (Cort Piilsmuuet 4B) 2013
- Henrik von Achen, professor og direktør museum UIB